

NADIFA MOHAMED

*Dugo putovanje
kući*

Prevela Sonja Rajović

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2011.

Za Nadifo, Dahabo, Ahmeda, Hasana,
Šidana, i sve ostale koje smo izgubili.

Sada odlaziš, i mada tvoj put možda vodi
Kroz zagušljive šume pune hagar drveća,
Mesta natopljena vrelinom, zagušujuća i suva,
Gde vazduh teško prodire i svež
povetarac ne doseže –
Neka bog postavi štit najhladnijeg vazduha
Između tvog tela i napadnog sunca.

– GABAI MUHAMEDA ABDULE HASANA

O, trupe malih svetskih lutalica,
Ostavite svoje otiske stopala u mome svetu.
– ODLOMAK IZ PESME *ZALUTALE PTICE* RABINDRANATA TAGORA

LONDON, ENGLSKA, AVGUST 2008.

Tamni oblaci skupljaju se na zamračenom nebu, mesec i sunce dive se jedno drugom, ali su moje oči uprte u njega. Prevelike naočare natakarene su mu na baburast nos, plavičasto šljašteće svetlo televizora poigrava mu na staklima, a *makavis** mu je obmotan oko kolena. Boli me kad vidim kako su mu kolena savijena pod težinom mršavog tela, ali poštujem ih jer su prešla kontinente, gazila kroz Crveno more. Ispevaću pesmu tim kolenima.

Ja sam očev *griot*** , a ovo je himna posvećena njemu. Pričam vam ovu priču kako bih ga opet oživela, a istoriji prepustila magiju koju mu je majka utkala pod kožu. Želim da izgadnelo dete – koje je odbolovalo svaku pračku i strelu besramne sudbine, a koje sada može na miru da ispreda priče o svima onima koji se nisu izvukli – bude heroj, ali ne ratoborni ili romantični, već onaj stvarni. Pričam vam ovu priču zato što niko drugi neće. Prizovimo duhove

* *Makavis* (som.) – somalska narodna nošnja. (Prim. prev.)

** *Griot* – u zapadnoafričkoj tradiciji vrsta narodnog usmenog kazivača, barda. (Prim. lekt.)

devet hiljada dečaka koji su se nepromišljeno borili za Musolinija na planinama Eritreje, koji su izgledali kao moj otac, živeli kao on, ali su im životi prekinuti tupim sekirama; oni koji su umrli od gladi, oni koji su izgubili razum, i oni koji su prosto nestali. Dečaci poput Šidana Bokora. Našeg nestašnog dečaka! Našeg sitnog kradljivca konzervirane robe! Našeg mrtvog deteta! Upalite baklje za njegov let do raja. Neka njegova senka uvek proganja njegove mučitelje. Neka se celu večnost kupaju u Šebeli i Džubi, dok ne speru svoje grehe.

Život moga oca je potraga za čudnom vrstom slobode; ako nadmudri smrt, život će mu biti potpuno, savršeno njegov, bez duga prema bilo kome i bilo čemu. Kao i njegova majka nekad, oštrio je dušu na sečivu usamljenosti; za stolpnike* na stubovima, samoća, usamljenost i celovitost bila su uzvišena stanja. Majka svih mornara trebalo bi da bude more, ali je Ambaro bila svemoćnija, uzburkanija i životodavna više od bilo koje lokve vode. Darivala je život mom ocu iznova i iznova, štiteći ga kao Venera Eneju. Njegov tričavi, mali život uzdigla je do epskih visina. Njena ljubav bila je žestoka, gusta lava koju je sipala u usta svoga sina. Iz svojih vena pretočila je vrelu, divlju krv u njegovu dušu. Bila je sve što mu je potrebno u životu, i sada je on dokaz da majčinska ljubav može čak i vosak da pretvori u zlato.

* *Stolpnik* (stubnik ili stilit) – tip askete koji je u ranim hrišćanskim danima Vizantijskog carstva obitavao na stubu i propovedao, postio i molio se. (Prim. prev.)

Moj otac je stari morski vuk koji je plovio ka slobodi na zatvorskom brodu. Džama sa svojim somalskim *argonautima*, koji pamti svaki svoj brod kao što drugi ljudi pamte izgubljene ljubavi. Život mornara bio je idealan za njega; gde god na svetu da se nalazio, njegov čelični levijatan bi se oglasio sirenom i pozvao ga nazad u kabinu. Još uvek možemo da vidimo kako zanjihane gravure jedrenjaka hrabrog Sinbada Moreplovca zapljuskuju njegove zidove. Kao dete, uronila bih ruke među novčiće koji su stajali u kutiji od cigara, sa likom kralja Edvarda na poklopcu. Neki su bili prastari, neki neobični, a neki iz zemalja koje, poput naše, više ne postoje. U drugoj kutiji bile su manžetne sa staklenim kamenčićima, za koje sam zamišljala da su rubini, smaragdi, safiri, i svim srcem žudela za njima; bio je to njegov zlatni piratski sanduk sa blagom, zakopan ispod starih mapa i uverenja. Ispredao mi je stare, slane mornarske priče: „Znaš, jednom su me jurili smrtonosni Zulu kriminalci, sami sebe su nazivali gangsterima. U gluvo doba noći trčao sam pristaništem u Durbanu, dok su mi bili za petama. Očajnički su želeli da me opljačkaju i prerežu mi vrat. Srce mi je radilo BUM-BUM, kad je naišao policajac i pripucao na njih. Kada je brod stigao u Veneciju, kupio sam pištolj sa drškom od slonovače za naše sledeće putovanje u Južnu Afriku.“

Nekada davno, dok sam još u ustima nosila ružnu protezu, dopustila bih ocu da me uzme za ruku i povede u duge, besciljne šetnje. Obično bismo završili u Ričmond Parku, sedeći među izlomljenim stablima hrastova, brestova i gloga, koje je iščupala velika oluja 1987. Obučeni u iste vetrovke, posmatrali smo slepe

miševе kako neobično lete od šupljine do šupljine, i slušali male, divlje somalske papagaje sakrivene u parku, koji su govorili: „*Malin vanagsan, malin vanagsan*, dobar dan.“ Sa odbeglim afričkim pticama koje nam torokaju nad glavom i crvenim jelenima lopatarima koji se kriju u visokoj travi, skoro da smo mogli biti u Serengetiju ili Miji. Moj otac bi se prisećao Eritreje, Adena i kamiljih zvona kojima se kao dete igrao u somalској pustinji. Mrzovoljno bih čekala da završi; šta bih ja mogla da znam o životu deteta vojnika ili dečaka uličara u Adenu, kad mi nije bilo dozvoljeno da sama odem ni do prodavnice na uglu. Uzdahnuvši zamišljeno, moj stari otac bi ponovo postao tih i ja bih mu rekla o čemu razmišljam, recimo o novim patikama ili jakni. Želela sam da budem odrpanac, a nisam znala da je moj otac bio najveća dronja, skitnica i najgori crnja među svim vojnicima.

A svuda oko nas druge barabe i dalje nadiru. Sakriveni su ispod kamiona, u čamcima, ispadaju iz džambo-džetova. Čak i starice pakuju torbe i započinjnu *tahrib**. Oni srećnici poput mog oca, koji su ostavili otiske stopala u pesku pre pedeset, šezdeset, sto godina, proroci su koji su odveli Izrailjce iz pustinje. Šta god faraon rekao, oni neće dati da budu vezani, da postanu robovi. Učiniće da ceo svet bude njihova *obećana zemlja*.

* *Tahrib* – ilegalni prelazak Sredozemnog mora da bi se iz Afrike stiglo do Italije. (Prim. lekt.)

ADEN, JEMEN, OKTOBAR 1935.

Mujezinov poziv prenuo je Džamu iz sna. Podigao se da pogleda izlazak sunca iznad džamije sa kupolom nalik na kolač i adenskih stanova nalik medenjacima, čiji su vrhovi sijali od belog inja. Crne siluete ptica kružile su na tamnom nebu, igrajući oko nekoliko preostalih zvezda i punog meseca. Crne Džamine oči kružile su Adenom kao planete. Lutale su užurbanim Stimer Pointom, starim Krejterom i njegovim oblim sivosmeđim zgradama, koje su se utapale u Šum Šum vulkane i bele, savremene četvrti Mala i Šeik Usman, između brda i mora. Dok su žene prekidale pripremanje doručka kako bi obavile jutarnju molitvu i izbegle prekor starog mujezina, plač beba i miris izgorelog drveta se pojačavao. Na drevnom minaretu ugnezdili su se lešinari, sa izlomljenih grana visilo je smeće, a iz samog gnezda širio se nesnosni smrad lešine. Dok su joj mišićava krila mirno visila uz telo, brižna majka hranila je krhke ptiće trulim zalogajima. Džamina majka, Ambaro, stajala je kraj ivice krova i nežno pevušila dubokim i prijatnim glasom. Pevala je pre i nakon posla, ali ne zato što je bila srećna, već zato što joj

je pesma bežala sa usana. Njena mlada duša otimala se iz tela da udahne vazduh, pre nego što ponovo bude odvučena na dirinčenje.

Ambaro strese duhove iz kose i poče svoj jutarnji monolog: „Neki ljudi ne znaju koliko je truda potrebno da se nahrane njihovi nezahvalni stomaci, misle da su sultani i da mogu da lenčare ne mareći ni za šta, glave pune gluposti, dobre jedino za jurcanje okolo. E pa, samo preko mene mrtve. Ne puca meni kičma od posla da bih sedela i gledala prljave muške guzice kako se valjaju po krevetu.“

Ove pesme prezira, ovi izlivi nezadovoljstva, dočekivali su Džamu svakog jutra. Neverovatne i neukrotive bujice grdnje silazile su sa usana njegove majke, terajući iz fabrike u ponor prokletstva *muhadima*, svog sina, davno zaboravljene rođake, neprijatelje, muškarce, žene, Somalce, Arape, Indijce.

„Ustaj, glupi dečače, misliš da je ovo kuća tvog oca? Ustaj, budalo! Moram da stignem na posao.“

Džama je nastavio da leži na leđima, igrajući se pupkom. „Prestani, štrokavi dečače, probušićeš ga.“ Ambaro izu jednu poderanu kožnu sandalu i baci je ka njemu.

Pokuša da pobegne, ali majka skoči i poče da ga udara. „Ustaj! Ja moram da pešačim tri kilometra do posla, a ti dižeš galamu oko buđenja, je l' tako?“ besnela je. „Idi onda, gubi se, ni za šta ne valjaš.“

Džama je krivio Aden što je njegova majka bila tako ljuta. Želeo je da se vrati u Hargeisu, gde bi je njegov otac smirio ljubavnim pesmama. U svitanje je uvek žudeo za ocem; sva njegova sećanja bila su oštrija na bistrom jutarnjem svetlu, sa njegovim smehom i pesmama oko logorske vatre, i dugim prstima kojima je obavijao njegove. Nije bio siguran da su ovo prava sećanja ili samo snovi koji su curili u njegovu

javu, ali negovao je ove nežne slike, nadajući se da ih vreme neće izbrisati. Sećao se prelaska pustinje na jakim ramenima, odakle je gledao na svet poput princa, ali uskoro bi očevo lice nestalo, skriveno iza upornih oblaka.

Uz mračne spiralne stepenice dolazio je miris *andžira*; Islavejnovi su doručkovali. Zem Zem, sasvim običan devojčurak, često je donosila Džami ostatke od obroka. Neko vreme ih je prihvatao, sve dok nije čuo dečake iz porodice kako ga nazivaju *hašiški*, kanta za smeće. Islavejnovi su im bili daleki rođaci iz plemena njegove majke, koje je Ambarin polubrat zamolio da je prime kada je stigla u Aden. Učinili su ono što su obećali, ali uskoro je postalo jasno da od svoje rođake sa sela očekuju da im bude sluškinja: da im kuva, pere i učini da izgledaju otmeno. Ambaro je u roku od nedelju dana našla posao u fabrici kafe, lišavajući Islavejnovu njihovog novog statusnog simbola i izazivajući ozlojeđenost porodice. Oterali su je da spava na krovu i zabranili joj da jede sa njima, osim kad su gospodin Islavejn i njegova supruga imali goste; tada bi bili puni osmeha i porodične topline: „O, Ambaro, kako to misliš „mogu li“? Sve što je naše i tvoje je, sestro!“

Kada je Ambaro dovoljno uštedela da svog šestogodišnjeg sina dovede u Aden, gospođa Islavejn se ljutila zbog te neugodnosti i napravila je pravu predstavu, proveravajući da li dečak boluje od nekih bolesti koje bi mogao da prenese njenoj dragocenoj deci. Zlatne narukvice su joj zveckale dok je tražila gnjide, buve, neku kožnu bolest; bez stida mu je podigla *makavis* da proveri ima li gliste. Čak i nakon što ga je pregledala, nije skidala oka sa Džame kada se igrao sa njenom decom, a njima je šaputala da se ne zbližavaju previše sa dečakom koji je došao niotkud. Pet godina

kasnije, Ambaro i Džama su i dalje živeli na krovu kao fantomi, ostavljajući za sobom što manje tragova svog postojanja. Rođaci bi ih retko videli i čuli, osim kada je majka iznosila uredno složene kamare opranog veša, a sin ih kačio da se suše.

Ambaro je u zoru otišla u fabriku kafe i nije se vratila do mraka. Džamu je ostavila da se muva po kući Islavejnovih i oseća kao smetallo, ili da bude na ulici sa dečacima sa pijace. Nebo se razvedrilo i dobilo tirkiznoplavu boju. Somalci koji su spavali kraj puta polako su ustajali, sa peskom u afro frizurama, dok su Arapi, držeći se podruku, već išli na *suk*. Džama je išao za grupom Jemenaca koji su na glavi nosili velike turbane protkane zlatom, a za pojasom prelepe bođeže sa drškama od slonovače. Džama pređe rukom preko toplih bokova kamila koje su vodili na pijacu, a one mu nežno uzvratije trepćući svojim ogromnim trepavicama i mašući šuštavim repom. Muškarci i dečaci prolazili su noseći povrće, voće, hleb, meso, u torbama, u rukama, na glavi, do pijace i sa pijace, sa hrskavim lepinjama pod miškom, kao novine tek izašle iz štamparije. Leptiri su plesali uživajući u jutarnjem lepršanju pre nepodnošljive vreline dana, koju će prespavati u lepljivim cvetovima. Smrad kožne konjske opreme, pomešane sa ustajalim ljudskim znojem, ispunio je Džamine nozdrve. Naslonjen na topao zid, zažmurio je i zamislio sebe sklupčanog u majčinom krilu, kako osluškuje odjek njenih pesama dok nadolaze iz dubine njenog tela. Osetio je da neko stoji pored njega. Jedna mala ruka protrljala mu je teme, i kad je otvorio oči video je Abdija i Šidana kako mu se cere. Abdi je imao devet godina i bio je krezubi ujak jedanaestogodišnjem mangupčiću Šidanu. Abdi mu pruži komad hleba i Džama ga smaza.

Crna lava vulkana Šam Šam pomaljala se iznad njih kada su stigli na plažu. Dečaci sa pijace, različitih boja, vera i jezika, okupljali su se na plaži radi igre, kupanja i tuče. Zajedno su činili gomilu zaraznih bolesti, osakaćenih ekstremiteta i deformiteta. Džama uzviknu *šalom* Avramu, smežuranom jevrejskom dečaku sa kojim je nekada prodavao cveće od vrata do vrata. Ovaj mu mahnu i utrča u vodu. Šidanova paperjasta plava kosa izgledala je providno na sunčevoj svetlosti, a Abdijeva glava se, dok je naskakao na talase, klatila levo-desno, prevelika za njegovo mršavo telo. Oni su bili kao dva savršena morska ježa koji provode dane roneći u potrazi za novčićima. Džama je želeo da pođe sa njima, pa je sakupio drvene daske koje je voda izbacila na obalu i postrojio *gali gali* dečake.

„Idite i pronađite uže da možemo da odemo u vodu“, naredio je.

Džama je sedeo na pesku prekrivenom morskim travama, dok su Abdi i Šidan povezivali daske u improvizovani splav. Zajedno su gurnuli klimavu napravu u more. „*Bismilah*“*, prošaputao je pre nego što su se otisnuli, očajnički se držeći dok su ga Abdi i Šidan gurali. Kada su se umorili, dahćući su se popeli kraj njega, lica ka izlazećem suncu. Džama se okrenuo na leđa i zadovoljno osmehnuo. Lagano su plutali na talasićima, držeći se za ruke, dok su im rasute kapljice vode na koži izgledale kao dijamanti.

„Zašto ne naučiš da plivaš, Džama?“ upitao je Abdi. „Onda bi mogao da ideš sa nama u lov na bisere. Dole je prelepo, ima svih vrsta riba i životinja, korala, olupina brodova. Mogao bi da pronađeš biser vredan čitavo bogatstvo.“

* *Bismilah* – u slobodnom prevodu „u ime boga“; vrsta islamske fraze. (Prim. lekt.)

Šidan je promenio položaj i splav se okrenuo zajedno sa njim. „Nema dole nikakvih bisera, Abdi. Svuda smo gledali, nestali su, odneli su ih Arapi. Pogledaj one glupe Jemence, oni ne zaslužuju onakav brod“, podrugljivo će Šidan. „Da smo imali pušku, mogli smo da uzmemo tim budalama sve što imaju.“

Džama podiže glavu i vide *sambuk* kako se užurbano vraća u luku sa nagomilanim sanducima na palubi. „Onda nabavi pušku“, čikao ga je.

„*Ja selam!* Misliš da ne mogu? Mogu i je napravim, dečko.“

Džama se podigao na laktove: „Šta?“

„Čuo si me, mogu da napravim pušku. Posmatrao sam vojnike, neki ljudi su uvek aktivni, uvek razmišljaju. Za nekog kao što sam ja jednostavno je da napravi jednu od tih *ferengi* stvari. Uzmeš dasku, izdubiš žleb u koji sipaš barut, zatim napuniš jedan kraj šljunkom a u drugi staviš žicu, i onda oduvaš u more budale kao što su oni tamo.“

„Pre će biti da ćeš oduvati svoju zapaljenu *futo* u more.“

„Smej se koliko god hoćeš, ti zubati ejdegalski margarče. Ja ću postati *muhadim*, a ti ćeš, ako budeš imao sreće, biti moj sluga.“

„To! Mogli bismo da budemo *šifte* na moru, prekriveni zlatom, *valahi* svi će se tresti kada vide naš brod“, oduševljeno će Abdi, ispaljujući zamišljene metke ka suncu.

Džama oseti vodu na koži. „O bože, o bože, nazad na plažu! Kanap popušta“, vikao je dok su se daske razdvajale.

Abdi i Šidan krenuše odmah u akciju – ščepaše ga za ruke i podigoše visoko, kao dvojica dobro uvežbanih delfina.

* * *

Hodajući po prašini i vrućini koja prži, Džama se instinktivno uputio u kraj sa skladištima. Šutirao je konzervu ulicama Kratera, grada u srcu vulkana, u kome je paklena vrućina obarala ljude i kulture kao bujica lave. Sunce se odbijalo od limenih krovova skladišta, pravo u oči dečaka. Zapljusnula ga je odvratna, teška mešavina raznih mirisa – čaja, kafe, tamjana, mirisne smole, koja se širila po brdu. Kada je stigao do prvog skladišta, video je radnike koji su, goli do pola, pevušili i ubacivali teške drvene sanduke u kamione, nešto manje tovarili na kamile, a džakove na magarce. Ispred Al Medininih prodavnica kafe, Džama je prošao kroz kameni ulaz i zagledao se u mrak. Sunčevi zraci su se probijali kroz limeni krov i padali na prašinu koju su dizali dok su razvejavali zrna kafe, pokušavajući da im razbiju ljusku. More slabo plaćenih žena u svetlim, cvetnim somalskim haljinama, čistilo je i pripremalo sakupljenu kafu za prodaju, nagnuto nad korpama punim sjajnog zrna. Džama je lutao među njima i tražio ženu sa ožiljcima od velikih boginja, bakarnih očiju, očnjaka premazanih zlatom i mastiljavocrne kose. Pronašao ju je u uglu gde je radila sama, sa kosom vezanom nebeskoplavom maramom. Spustila mu je glavu da bi ga poljubila u obraz, dodirujući ga mekom, pegavom kožom.

Ambaro mu šapnu na uvo: „Šta radiš ovde, Gode? Ovo nije igralište. Šta hoćeš?“

Džama je stajao ispred nje, nogu upetljanih poput flamingovih. „Ne znam, bilo mi je dosadno... imaš li nešto sitno?“ Nije razmišljao o novcu, ali ga je sada bilo sramota da kaže da je želeo da je vidi.

„Keleb! Dolaziš kod mene na posao da me gnjaviš za novac? Ne misliš ni na koga sem na sebe, i neka te Alah kazni zbog toga. Izlazi dok te *muhadim* nije video!“

Džama se okrenu na petama i istrča. Sakrio se iza skladišta, ali ga je Ambaro pronašla, i grubim, suvim šakama ga povukla ka sebi. Haljina joj je mirisala na tamjan i kafu, a on ju je sve do kože natopio suzama.

„Gode, Gode, molim te, ti si veliki dečak. Šta sam ti učinila, kaži mi? Kaži mi? Vidiš kako živim, zar ne možeš da se sažališ na mene?“ upitala ga je nežno. Podigla mu je ruke i odvukla ga do zidića koji je gledao na more. „Znaš li zašto te zovem, Gode?“

„Ne“, slagao je Džama, željan da čuje nešto o danima kada je imao pravu porodicu.

„Kada sam te nosila u stomaku, bila sam ogromna. Ne bi verovao koliko mi je stomak štrčao. Ljudi su me upozoravali da bi mlada devojka od sedamnaest mogla umreti rađajući toliko dete, da ćeš mi pocepati utrobu. Ali ja sam bila srećna i spokojna, znala sam da ću roditi nekog posebnog. Veoma je težak posao pratiti kamile, a ja sam bivala sve sporija i sporija. Često bih se odvojila od očevog dugačkog karavana, pa bih s oteklim člancima hramala dok ne sustignem porodicu. U osmom mesecu bila sam toliko iscrpljena da sam morala da zastajem, iako bi mi i poslednja kamila nestala s vidika. U savani Gumburaha Banka nalazio se jedan stari bagrem koji je pružao hlad, i tu sam jednom sela da se odmorim. Sedela sam tako i slušala kako teško dišem. Na sebi sam imala nomadsku haljinu, pa mi je stomak sa strane bio izložen suncu i po-vetarcu. Onda sam iznenada osetila glatku ruku kako mi miluje leđa i kreće se ka pupku. Pogledala sam ka njemu zaprepašćeno i – *hogaje!* To nije bila ruka, već ogromna mamba koja mi se uvijala oko pupka. Uplašila sam se da će te smrviti svojim teškim telom, pa se nisam pomerila ni milimetar. Zastala je, spustila svoju lukavu glavu na stomak i počela da osluškuje otkucaje